

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.62>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАУКИ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Корнієнко В.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Центру воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України

ORCID: 0000-0003-3202-6013

Корнієнко В.О. Організаційно-правові засади формування політики у сфері науки та науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України.

У статті розглянуто організаційно-правові засади формування політики у сфері науки та науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України. Досліджено основні нормативно-правові акти, які регламентують наукову та науково-технічну діяльність в оборонній сфері, а також структуру і функції органів, відповідальних за її реалізацію. Трансформація наукової та науково-технічної діяльності до сучасних реалій та становлення нової наукової системи можлива в умовах формування та реалізації Політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України за перспективними стратегічними напрямками розвитку науково-технічної сфери: перехід від політики збереження до політики відновлення наукового потенціалу у сфері фундаментальних досліджень, зокрема, всесвітньо визнаних наукових шкіл країн-членів НАТО.

Особлива увага приділена аналізу механізмів координації наукових досліджень та впровадження інновацій у військовій сфері. Проаналізовано проблеми та перспективи розвитку науково-технічної політики в контексті забезпечення національної безпеки та обороноздатності України. Запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення ефективності управління науково-технічною діяльністю у системі Міністерства оборони України.

У статті застосовано загальнонаукові методи, зокрема аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, порівняльний аналіз і синтез, системний підхід до розв'язання проблем, а також методи узагальнення та систематизації. Перехід від політики пасивного спостереження до політики активного "виборювання" передових позицій у світі на основі наукових здобутків в галузі оборони країни; впровадження "ноу-хау", наукових ідей через підтримання

прикладних досліджень і розробок для розвитку спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України, розроблення передових якісних промислових наукових новацій для обороноздатності держави, перехід від моделі витратної науки до моделі реальної комерціалізації наукових знань.

Ключові слова: наукова-технічна діяльність, політика, організаційно-правові засади, правові механізми, інституційно-правове регулювання.

Korniienko V.O. Organizational and legal principles of policy formation in the field of science and scientific and technical activity in the system of the Ministry of Defense of Ukraine.

The article examines the organizational and legal foundations of policy formation in the field of science and scientific and technical activity in the system of the Ministry of Defense of Ukraine. The main normative legal acts regulating scientific and scientific and technical activity in the defense sphere, as well as the structure and functions of the bodies carrying out its implementation, were studied. The transformation of scientific and scientific and technical activity to modern realities and the formation of a new scientific system is possible in the conditions of the formation and implementation of the Policy in the field of scientific and scientific and technical activity in the system of the Ministry of Defense of Ukraine according to the perspective strategic directions of the development of the scientific and technical sphere: the transition from the policy of preservation to policy of restoration of scientific potential in the field of fundamental research, in particular, of internationally recognized scientific schools of NATO member countries.

Special attention is paid to the analysis of the mechanisms of coordination of scientific research and implementation of innovations in the military sphere. The problems and prospects of

the development of scientific and technical policy in the context of ensuring national security and defense capability of Ukraine are analyzed. Ways to improve the regulatory and legal framework and increase the efficiency of management of scientific and technical activities in the system of the Ministry of Defense of Ukraine are proposed.

The article uses general scientific methods, in particular, the analysis of scientific literature on the researched problem, comparative analysis and synthesis, a systematic approach to solving problems, as well as methods of generalization and systematization. Transition from the policy of passive observation to the policy of active "choosing" leading positions in the world based on scientific achievements in the field of defense of the country; the implementation of "know-how", scientific ideas through the support of applied research and development for the development of the capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, the development of high-quality industrial scientific innovations for the state's defense capability, the transition from the model of expendable science to the model of real commercialization of scientific knowledge.

Key words: scientific and technical activity, policy, organizational and legal principles, legal mechanisms, institutional and legal regulation.

Постановка проблеми. Розвиток науки в інтересах оборони, формування науково-технічного і технологічного набутку для створення високоефективних засобів збройної боротьби, організація процесів, цілей та забезпечення обороноздатності відповідно до потреб набуття та розвитку спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України визначаються в залежності від воєнно-політичної, оперативно-стратегічної та економічної ситуації, поточних та перспективних завдань Збройних Сил України. З метою врегулювання відносин пов'язаних з науковою та науково-технічною діяльністю та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення обороноздатності держави мають бути сформовані та покладені за основу в політику сфери наукової та науково-технічної діяльності системи Міністерства оборони України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході дослідження проаналізовані наукові праці з проблем державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні у працях Дідовської Л.І, Амосова О.Ю., Гуревича М., Швайка Л.А, Герасименка А., з проблем науково-технічної та інноваційної політики у працях Сущенко Л.О., з проблем стратегії інноваційного розвитку України у працях Андро-

ва О.А. Проведений порівняльний аналіз сучасних наукових досліджень у сфері наукової та науково-технічної діяльності та становлення нової наукової системи визначає, що існуюча модель ННТД в системі Міністерства оборони України не в повній мірі відповідає сьогоденню по ряду об'єктивних причин, які спонукають на нагальне їх вирішення.

Мета статті полягає у проведенні аналізу нинішнього стану системи військової науки, а також світових тенденцій та досвіду провідних країн-членів НАТО щодо шляхів розвитку та формування ННТД в умовах змін форм, методів і засобів ведення бойових дій та збройної боротьби.

Виклад основного матеріалу. Правова основа у сфері наукової і науково-технічної діяльності визначена та здійснюється відповідно до вимог Конституції України, Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" та інших законів України, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, інших актів законодавства України.

Найбільш фундаментально питання в сфері наукової та науково-технічної діяльності відображені в Законі України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [1] та Положенні "Про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України" [2], якими визначені правові, організаційні та фінансові складові функціонування і розвитку науково-технічної сфери в системі Міністерства оборони України (далі – Міністерство).

Врегулювання відносин у сфері наукової та науково-технічної діяльності (далі – ННТД) та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення обороноздатності держави мають бути сформовані та покладені за основу в політику ННТД Міністерства (далі – Політика). Політика, як концептуальний механізм впровадження і становлення нової наукової системи в Міністерстві, за своєю складовою визначає принципи, напрями, форми та методи діяльності органів військового управління наукових досліджень спрямованих на одержання нових знань щодо закономірності війни і збройної боротьби, розвитку воєнно-наукової організації, сектору безпеки і оборони, науково-теоретичних основ будівництва і розвитку Збройних Сил України, їх застосування та всебічного забезпечення, формування і реалізації науково-технічної діяльності в системі Міністерства, наукове підґрунтя впровадження новітніх засобів оборони та стримування противника.

Враховуючи вищезазначене, складові Політики мають формуватися на організацій-

но-правових засадах: свободи наукової та науково-технічної творчості, концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках наукового розвитку, стимулювання ділової активності в сфері ННТД, розвитку міжнародного наукового співробітництва з країнами-членами НАТО [3, с. 21]. Аналіз стану системи військової науки засвідчує низки проблем і стримуючих чинників ефективного функціонування ННТД, що зумовлені здебільшого новими викликами, які предстали перед суспільством, державою, Збройними Силами України і на які потрібно адекватно та дієво відреагувати. Існуюча модель ННТД в системі Міністерства оборони України не в повній мірі відповідає сьогоденню через відсутність сформованих правових механізмів регулювання, брак яких спонукає на нагальне їх вирішення.

До основних причин, які не вирішені в сфері ННТД, в тому числі і в системі Міністерства оборони України, варто [4, с. 140] віднести:

Стан матеріального забезпечення, зокрема:

- *технічне і технологічне відставання від рівня країн-членів НАТО;*
- *застарілість матеріально-технічної бази наукових установ;*
- *мала ефективність обладнання для виконання наукових досліджень на світовому рівні;*
- *висока ресурсомісткість (енерго-, матеріало-, фондо- та працемісткість).*

Стан науково-кадрового потенціалу, зокрема:

- *низька престижність наукової діяльності;*
- *відсутність мотивації до заняття наукою;*
- *відтік висококваліфікованих наукових кадрів;*
- *низький рівень культури наукової діяльності, академічної доброчесності;*
- *старіння наукового потенціалу;*
- *розрив у інтелектуальній спадковості поколінь;*
- *зменшення кількості науковців здатних генерувати нові ідеї та знання.*

Стан науково-дослідної спроможності, зокрема:

- *зростання розриву між наукою та виробничою сферою;*
- *низький рівень інтеграції наукових установ з підприємствами;*
- *відірваність значного обсягу наукових досліджень від прикладного втілення;*
- *слабка інтеграція української науки у світову;*
- *нижча конкурентоспроможність порівняно з іноземними науково-технічними аналогами.*

Таким чином, наведені вище причини, які не відповідають сучасним тенденціям та не стимулюють розвиток військової науки, створюють проблематику в сфері ННТД на сучасному етапі обороноздатності держави, серед яких, недосконалість та не ефективність організацій-

но-штатної структури військових наукових та науково-дослідних установ та невідповідність їх динаміці розвитку Збройних Сил України, дуже низька дієвість розроблених та впроваджених програм та проектів щодо реформування та розвитку Збройних Сил України, озброєння та військової техніки за сучасними стандартами НАТО, та недостатнє врахування інноваційних програм та проектів у науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах за державним оборонним замовленням та оперативно-стратегічних (оперативно-тактичних, загальних) вимог до зразків озброєння та військової техніки.

Вищенаведені організаційні, адміністративні та правові стримуючі чинники можуть привести до розбалансування системи військової науки, що вказує на необхідність проведення інституційно-правового регулювання ННТД в системі Міністерства оборони України та формування Політики, яку необхідно провести за основними стратегічними напрямками для переходу на сучасний етап у сфері ННТД, зокрема, розробити модель оцінювання відповідності науково-кадрового потенціалу їх професійної кваліфікації та результативності критеріям і стандартам, які існують у європейській науковій спільноті, зокрема в країнах-членах НАТО, розробити Положення про атестацію робочих місць дослідників, розробити Методику для визначення реально підготовлених у відповідних галузях спеціалістів, якість наукових лідерів, рівень наукового доробку в подальшому провести адміністративно-правове регулювання сфери ННТД у системі Міністерства для забезпечення доступу до світових науково-інформаційних ресурсів країн-членів НАТО та концентрувати розвиненість партнерських зав'язків між учасниками циклу "наука-інновація", а також замовниками НДДКР, розробити електронний публічний (незалежний) Каталог захисту інноваційної діяльності та продукції інтелектуальної власності, в т.ч. у системі ВПК, Модель векторного фінансового і матеріально-технічного забезпечення для ефективно працюючих вчених і наукових колективів.

Розроблення Моделі оплати праці науковців на договірній основі (заробіток не від звання, а дієвий результат на умовах одноразового контракту) приведе до підвищення мобільності наукових кадрів, їх переходу на виробничі структури та створення інноваційних підрозділів, а саме Положення про створення на базі кращих наукових установ високотехнологічні наукові Центри міжнародного значення. Що в свою чергу призведе до створення Агенції оборонних і безпекових досліджень (аналог – DARPA) та здійснити узгодженість стейкхолдерів щодо діяльності такого органу, умов та напрямів наукових досліджень у сфері оборони та безпеки.

Таким чином, проведення організаційно-правового регулювання ННТД в системі Міністерства оборони України має врегулювати та збалансувати основні чинники діяльності наукових установ, забезпечити покращенню їх діяльності, збільшити ефективність та мотивацію наукового персоналу, концентрацію та стимулювання їх зусилля на отримання дієвого наукового результату. Разом з тим, при формуванні складових Політики доцільно визначити, розробити та започаткувати інституційно-правові механізми щодо збільшення академічної спроможності наукових установ та організацій, зокрема: наукові установи мали змогу створювати постійні або тимчасові наукові колективи, проводили спільні наукові дослідження, зокрема, з країнами-членами НАТО, утворювати наукові установи подвійного підпорядкування, створення центрів колективного користування науковим обладнанням та державних ключових лабораторій, розширення взаємодії між академічною та університетською наукою та участі молодих учених у формуванні ННТД для обороноздатності держави, створити Засади участі наукових установ та організацій Міністерства у рамкових програмах ЄС з науки та інновацій на постійній основі та за відомчою направленістю, для отримання конструктивного результату та їх апробації.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що успішна трансформація ННТД [5, с. 632]: до сучасних реалій можлива в умовах формування та реалізації Політики за концептуальними складовими розвитку науково-технічної сфери:

перехід від політики збереження до політики відновлення наукового потенціалу у сфері фундаментальних досліджень, зокрема, , всесвітньо визнаних наукових шкіл;

перехід від політики пасивного спостереження до політики активного "виборювання" передових позицій у світі на основі нових відкриттів; впровадження "ноу-хау", наукових ідей через підтримання прикладних досліджень і розробок; розроблення передових якісних промислових наукових новацій;

перехід від моделі витратної науки до моделі реальної комерціалізації наукових знань [6, с. 463].

Геополітичні зміни в світі відкрили нове вікно можливостей для прискорення інтеграції України до членства у Європейському Союзі. З огляду на наявний рівень підтримки, яку зараз має Україна у ЄС на політичному, експертному та інституційному рівні, є можливості отримати допомогу як для забезпечення стійкості української науки під час війни, так і відбудови у повоєнний період, а також забезпечити імплементацію європейських принципів, підходів, практик та інструментарію в науковій сферах за рахунок інновацій та трансферу (передачі) технологій.

При формуванні основних організаційно-правових складових Політики слід зазначити, що наука не існує без інновації. Створення сприятливих умов для науковців та новаторів дасть поштовх для розвитку інноваційної економіки країни. Складовими відновлення та розвитку сфери науки та інновацій у післявоєнний час першочергово буде спрямована на розвиток науки шляхом реалізації за пріоритетними напрямками [7, с. 48] для їх врахування:

- сприяння підвищенню інноваційної активності для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на основі освоєння науково-технічних досягнень і оновлення виробництва;

- орієнтація на підтримку базисних і поліпшуючих інновацій як складових сучасного технологічного укладу;

- ефективне функціонування конкурентного інноваційного механізму з врахуванням досвіду країн-членів НАТО;

- дієвий захист інтелектуальної власності та інноваційних підприємств,

- сприяння розвитку міжнародного трансферу технологій, міжнародного інвестиційного співробітництва.

Сприяння розвитку міжнародного інноваційного співробітництва з країнами –членами НАТО та міжнародного трансферу (передачі) технологій, неможливо без якісних освіти і науки для вирішення проблеми створення сучасного озброєння, високотехнологічних виробництв, розвитку медицини та цифровізації, запровадження енергоощадних технологій, забезпечення верховенства права тощо. Для цього потрібно, щоб і пропозиції стосовно відновлення науки, і пропозиції з інших напрямів передбачали плідну взаємодію галузей і враховували істотний вплив розвитку науки на досягнення цілей з відновлення та розбудови/розвитку інфраструктури, економіки та фінансової сфери, сфери безпеки та оборони, енергетичної безпеки тощо.

Одними із фінансових наповнень сфери ННТД у відновленні науки стають міжнародні науково-освітні програми, які доцільно врахувати при формуванні складових Політики. Так, за підтримкою ЄС в Україні з січня поточного року діє Офіс програми "Горизонт Європа" до 2027 року, серед основних задач:

- надавати цільову підтримку дослідникам у підготовці конкурсних заявок та пошуку відповідних партнерів;

- надавати професійні послуги дослідникам та новаторам;

- залучитися до інтеграції України до Європейського дослідницького простору;

- інформаційні заходи щодо співпраці в сфері наукових досліджень та інновацій.

Заслугує на увагу, той факт, що при формуванні складових Політики, має місце започаткування організації трансферу (передача) технологій шляхом безпосередньої передачі нематеріальній технології (НДР) від науки у виробництво (і у зворотньому напрямі – якщо мова йде про промислові прикладні розробки, які мають значення для науки) або створення нових технологічних підприємств. Такі підприємства спочатку націлені на впровадження власних якісно нових наукових розробок, інтеграції промислових і науково дослідницьких структур (створення інноваційних кластерів на виробництві), а також формування основи для виникнення кооперативних відносин у дослідженнях і розробках між виробництвом та державним науково-технічним сектором в системі Міністерства оборони України.

Сфера ННТД у воєнний період та післявоєнну відбудову ставить питання, що потребують негайного вирішення в найближчій перспективі, які стосуються ключових обмежень у сфері ННТД та мають відобразитися у складових Політики для пошуку шляхів їх вирішення, зокрема:

По-перше, системні обмеження, до яких відносяться:

військові дії на території України;

відсутність передумов для довгострокового планування та прогнозування в сучасних умовах; нестійкі та неякісні канали комунікацій з закладами освіти та науковими установами, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях;

неефективна державна система управління; прогноз на довготривалий військовий стан на території України;

морально та технічно застаріла дослідницька інфраструктура.

По-друге, фінансові обмеження, що стосуються в більшій мірі обмеженості саме державних фінансових ресурсів;

недосконалість наявних інструментів курсного фінансування науки та грантової підтримки наукових досліджень, низька їхня частка в загальному обсязі фінансування;

відсутність залежності базового фінансування наукових установ та освіти, рівня оплати праці їх працівників від конкретних дієвих результатів.

По-третє, кадрові обмеження наукових установ внаслідок воєнних дій та евакуації відсутності умов для залучення, повернення або утримання науковців в Україні або з-за кордону;

значна кількість переміщених осіб серед науковців, неможливість продовження ними науково та науково-технічної діяльності через недосконалість підтримки академічної мобільності;

зростання ризиків неповернення науковців з-за кордону;

системне порушення академічної доброчесності.

У подальшому процеси трансформації сфери ННТД у системі Міністерства будуть проходити певні етапи і відповідні процедури, що мають бути передбачені у змістовній частині формування Політики, а саме: три етапи до 2032 року (етап 1 червень 2023 року – кінець 2023 року, етап 2 січень 2024 року – грудень 2025 року, етап 3 січень 2026 року – грудень 2032 року).

В межах цих етапів будуть відбуватися заходи, що в першу чергу мають мінімізувати наслідки від війни та затвердити процедури, реалізація яких є необхідною для повноцінного відновлення сфери ННТД у системі Міністерства оборони України.

Висновки. Сьогоднішні історичні зміни, з якими стикнулася Україна, вимагають вибудувати нову систему взаємовідносин науки і суспільства, підвищити її значимість як у науково-технічному прогресі та інноваціях, так і в посиленні обороноздатності країни, прийнятті суспільно значущих рішень, формуванні національних стратегій розвитку, воєнних доктрин, які мають лягти у змістовну частину Політики. Останні геополітичні виклики для людської цивілізації посилили актуальність розвитку національної освітньої та наукової системи підтримки знань та інновацій. Загострення питань обороноздатності країни потребують наявності розвинених національних наукових інституцій, здатних бути центрами спеціальних глибоких знань та генерувати адекватні відповіді на нові виклики в контексті національних пріоритетів формування.

Зважаючи на значний науковий потенціал в українських закладах науки, можна зробити висновок, що при ефективній державній політиці – це буде мати синергетичний ефект як для наукових установ, які зможуть збільшити свою автономність за рахунок надходження коштів від реалізації проектів так і для держави в цілому, що суттєво прискорить відбудову науки та посилить обороноздатність держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України 26.11.2015 р. № 848-VIII. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#top> (дата звернення: 22.05.2024).
2. Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 27.07.2016 р. № 385. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-16#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

3. Дідовська Л.І. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / Л.І. Дідовська, Л.С. Головка. 5-те видання. Знання, 2006.
4. Амосов О.Ю. Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. О.Ю. Амосов. Держава та регіони: *Науково-виробничий журнал. Сер.: Державне управління*, 2009. № 3.
5. Гуревич М. Державне регулювання науки М. Гуревич: *Економіка України*, 2001. № 10.
6. Сущенко Л.О. Характеристика наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України в умовах глобалізаційних змін. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць (редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та інші). Запоріжжя, 2012. Вип. 23 (76).
7. Стратегія інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів. Авт. упоряд.: О.А. Андрова, 2009. 632 с.
8. Офіс Горизонт Європа в Україні. URL: <https://horizon-europe.org.ua/uk/about-he/he-programme/> (дата звернення: 22.05.2024).